

Ukrajinci českých zemí po roce 1989

(Náčrt hlavních vývojových aspektů)

Bohdan Zilynskyj

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

2002

Úvod

Vývoj ukrajinské národní skupiny v českých zemích (na území současné České republiky) po roce 1989 se dosud nemohl stát objektem většího zájmu historiků. Hlavními důvody této skutečnosti jsou jak zjevná okrajovost tématu ve srovnání s mnoha jinými, tak nedostatečný časový odstup od tehdejších událostí. Přílišná blízkost sledovaného období znesnadňuje stejně jako u mnoha jiných takto časově vymezených úkolů získání přehledu o existujících pramenech i nalezení přístupu k nim. V nemenší míře se jako problematická ukazuje i možnost objektivního zkoumání a hodnocení.

Toto konstatování je v případě předkládané práce ještě zvýrazněno skutečností, že autor se dost aktivně zúčastnil snah o obnovení ukrajinského spolkového života v době od prosince 1989 do počátku roku 1993. Z tohoto hlediska se jeví poskytnutí objektivní a osobně nezájaté informace jako ještě nesnadnější úkol. Má-li historik posuzovat osobně někdejší vlastní úsilí v oblasti veřejného života, jen těžko se vyhne úskalím, která mohou jeho práci posunout do pozice buď autobiografie nebo dokonce apologie.

Autor doufá, že uvedenému nebezpečí ve své práci nepodlehne. Navíc měla jeho někdejší osobní spoluúčast v popsaném dění z hlediska práce nad předkládaným textem jeden pozitivní dopad. Byla to možnost bezprostředně využít podstatnou část písemných materiálů vzešlých z prvních tří let činnosti zprvu jediné a jednotné organizace českých Ukrajinců. Pro dobu od počátku roku 1993 však už toto konstatování ve srovnatelné míře neplatilo. Množství písemných materiálů, které měl autor k dispozici při popisu tehdejších událostí, bylo už výrazně menší, což poznamenalo strukturování práce.

Při jejím koncipování nebylo navíc možné plně se vyhnout výkladu o hlavních aspektech vývoje českých Ukrajinců před rokem 1989. Jednalo se zejména o jevy, které vykazují zajímavé, zatím většinou nepostřehnuté analogie s nejnovějším obdobím. V hlavní části textu líčící vývoj od podzimu 1989 je pozornost věnována především událostem počátku 90. let, které bylo možno rekonstruovat a popř. komentovat s větší jistotou a přesností. Jádrem výkladu se zde týká skupiny českých Ukrajinců, kterou autor označuje jako “tradiční” a k níž se sám přiřazuje.

Jen v menší míře bylo možno přihlédnout k problematice tzv. nových Ukrajinců, tj. osob přicházejících v 90. letech do českých zemí na kratší či delší dobu za prací z území zprvu ještě sovětské, a pak už nezávislé Ukrajiny. V době, kdy se činnost tehdy jediné ukrajinské organizace začala rozvíjet, se příslušná problematika ještě nezdála být prvořadým fenoménem, který by mohl v tak velké míře ovlivnit česko-ukrajinské vztahy a vztah většiny Čechů k Ukrajině a Ukrajincům. Podobný vývoj nedokázali tehdejší ukrajinští spolkoví pracovníci (a nejenom oni) odhadnout, ani se na něj dostatečně připravit.

Pojednání o fenoménu “nových Ukrajinců” v ČR, ať do republiky přicházeli dočasně nebo natrvalo, by vyžadovalo úplně jinak strukturovanou pramennou základnu, kterou je dnes stěží možno vůbec definovat. Ještě složitějším úkolem by namnoze bylo proniknutí k těm pramenům a dokladům, které by poskytly dostatečný rozsah informací. Problematika je příliš živá, je spojena s mnoha hospodářskými a jinými zájmy konkrétních osob a v řadě příkladů se vyznačuje výrazně konfliktním charakterem. Navíc by zde bylo nutno historický přístup doplňovat sociologickým, právním a snad ještě řadou dalších.

Ukrajinci v českých zemích před rokem 1989

Pro pochopení výchozí situace, která charakterizovala postavení Ukrajinců českých zemí (resp. území dnešní České republiky) na podzim 1989, je nezbytné věnovat určitý soubor informací sto let trvajícím období, které předcházelo úvodnímu časovému mezníku této práce.

Ukrajinská národní skupina, vzniklá na základě migrací z několika územních oblastí západní Ukrajiny a zahrnující představitele různých sociálních skupin (sezónní průmysloví /důlní/ a zemědělské dělníci, vojáci rakouské armády, vysokoškolští studenti a učitelé atd.) se v českých zemích kontinuálně rozvíjela zhruba od přelomu 19. a 20. století.

Z hlediska trendů aktuálních v 90. letech 20. století je třeba už na tomto místě upozornit, že sezónní odchody za prací na moravsko-slezské pomezí (do důlních oblastí), do úrodných oblastí typu Hané, ale také do Čech byly jevem, který našel své výrazné rozšíření už před rokem 1914. Příslušné migrační pohyby zčásti směřovaly do českých zemí z téhož ukrajinského regionu jako dnes, tj. z Haliče (z dnešní Lvovské, Ivano-Frankivské a Ternopilské oblasti Ukrajiny). Naopak před rokem 1914 se na migracích do českých zemí nepodíleli ukrajinští (rusínští) obyvatelé pozdější Podkarpatské Rusi, pro které bylo vzhledem k politickým, hospodářským a dopravním reáliím Rakouska-Uherska atraktivnější maďarské vnitrozemí.

Ukrajínští studenti, kteří počátkem roku 1902 v důsledku sporů s Poláky opustili Lvovskou univerzitu a odebrali se ke studiu do Prahy, tvořili jakousi intelektuální elitu příslušné skupiny a v březnu 1902 založili v Praze první ukrajinský spolek v českých zemích vůbec, Ukrajinsko-rusínskou hromadu. Spolek byl v nemalé míře zaměřen na informování české veřejnosti o podstatě ukrajinského problému. Spolek sice v roce 1908 formálně zanikl, ale ukrajinská skupina nepřestala v českých zemích ani v následujícím období existovat. Koexistence vysloveně intelektuální, vysoce národně uvědomělé a angažované menšiny na jedné straně a početnější skupiny hospodářských migrantů vyznačující se méně výrazným vědomím své národní příslušnosti a intelektuálních zájmů je charakteristická i pro další vlny pohybu ukrajinského etnika na českém území.

Zajímavý byl pokus o překonání mezery dělící obě takto definované skupiny haličských Ukrajinců na Ostravsku, jež bylo asi hlavním cílem migrací z východopolského i ze západoukrajinského území. Ukrajinská inteligence pracující v rakouských státních službách v Ostravě a okolí založila pro ukrajinské dělníky v tomto regionu roku 1912 vzdělávací spolek Prosvita, který úspěšně pracoval až do první fáze první světové války a pak znovu až do 30. let.

Aby byla role českého území pro ukrajinské migranty popsána v co největší šíři, je dobré připomenout ještě jednu skutečnost. České země se staly v posledním desetiletí před rokem 1914 oblastí, kam přijížděli Ukrajinci z Haliče, aby se seznámili s pokročilejším typem organizace i technického zajištění zemědělských prací či aby v zemědělských hospodářstvích přímo absolvovali určitou praxi. Obdobný zájem tehdy vzbuzoval ještě stav různých typů družstevních aktivit (včetně složky záloženské, osvětové a dalších).

K zvýšení počtu Ukrajinců v českých zemích přispěly svým způsobem obě světové války, které v první polovině 20. století postihly Evropu. Značný počet Ukrajinců přišel do českých zemí hledat útočiště ze severovýchodních provincií Rakouska-Uherska v době

ofenzivních operací ruské armády v letech 1914–1916. Současně z těchto oblastí prchali také Poláci a Židé. Rakouské státní úřady se každou tuto komunitu pokusily ubytovat zvlášť, a to nejen přímo v Rakousku, ale také na českém a moravském území. Ukrajinští civilní uprchlíci (děti včetně sirotek, ženy, muži nepodléhající z věkových důvodů branné povinnosti, řecko-katoličtí kněží a studenti) byli v některých případech až několik let ubytováni v náhradních prostorách v Praze i okolí. Přitom byly v nouzových podmínkách zřízeny útulky pro sirotky, větší i menší základní a střední školy, odborné učební kurzy různého typu. Místem jejich působnosti byly např. tehdy ještě samostatné Nusle, Kunratice u Prahy, Chocẽ ve východních Čechách a Svatobořice na jižní Moravě. V Kroměříži působila po několik měsíců dokonce atypická ukrajinská vysoká škola, řecko-katolický bohoslovecký seminář evakuovaný před příchodem ruských vojsk do Lvova.

Ačkoli tato funkce českých zemí, tj. útočiště ukrajinských válečných uprchlíků z východu, by bývala měla na podzim 1918 logicky skončit, v úplnosti a hned se to nestalo. V Haliči totiž vypukla hned v listopadu 1919 polsko-ukrajinská válka, která měla rozhodnout o osudu tohoto území. Porážka Ukrajinců na přelomu jara a léta 1919 přivedla do českých zemí poprvé ukrajinskou vojenskou emigraci, tj. zbytky armády (důstojníků i mužstva) Západoukrajinské lidové republiky. K nim se připojovali opět civilní uprchlíci, kteří nechtěli žít na územích kontrolovaných Polskem.

Od roku 1921 utíkali do ČSR z Polska, kde byli internováni, vojáci armády Ukrajinské lidové republiky (z bývalé ruské části Ukrajiny) a různými cestami (také z Německa a Rakouska) přicházeli civilní emigranti – bývalí pracovníci ukrajinského státního aparátu, příslušníci tvůrčí (humanitní i technické) inteligence, studenti i obyčejní lidé. Všichni tito emigranti nebyli ochotni žít v podmínkách vynucených na většině ukrajinského území bolševickým režimem.

Tak vznikl na počátku 20. let v ČSR fenomén ukrajinské emigrace, vedle emigrace ruské druhé nejpočetnější uprchlické skupiny z východu. Mladý československý stát, nehledě na četné své politické a hospodářské problémy, vykonal pro ukrajinskou skupinu velmi mnoho. Přestože pro uprchlíky různých národností existovala jednotná Ruská pomocná akce, každá národnost získala možnost rozvíjet v případě zájmu své historické a kulturní tradice. Ze strany československých úřadů neexistoval v tomto směru žádný příkaz nebo vynucování takových řešení, která by se mohla jevit jako vhodná z hlediska ČSR.

Zásluhy T. G. Masaryka i některých dalších představitelů českého národa o přijetí ukrajinské emigrace a umožnění její plnohodnotné existence (např. prostřednictvím zřízení sítě vysokých i středních škol a kurzů) byly už nejednou popsány. Nejpriznivější byla pro Ukrajince z tohoto hlediska první polovina 20. let, pohostinství jim však nebylo odepřeno ani v době ohlasů světové hospodářské krize. Ve stínu dnes poměrně známých reálií souvisejících s existencí ukrajinské univerzity nebo hospodářské akademie v Čechách nebo s literárním a spolkovým životem ukrajinské komunity zůstává problematika sociálně nižších skupin emigrace. Část jejich příslušníků, která neměla ambice nebo schopnosti se prosadit jinak, rozšířila skupinu továrního nebo zemědělského dělnictva. Takto zařazení emigranti se ne vždy mohli či chtěli zúčastňovat organizovaného života své komunity a snáze se asimilovali.

Zatímco před první světovou válkou existovaly bezprostřední kontakty českých zemí s částmi západní Ukrajiny včleněnými do habsburské říše (zejména s Haličí), pak po roce 1919 se situace změnila. Lidské vazby a pravidelnější sociálně-migrační pohyby mezi

Haličí a českým územím ustaly po vzniku československo-polské státní hranice, která před rokem 1918 neexistovala. Dřívější způsob doplňování rezervoáru pracovních sil na Ostravsku i jinde už nebyl reálný. Náhradou mohli být migranti z meziválečné, tradičně chudé a osvětově zanedbané Podkarpatské Rusi. Zjednodušíme-li, můžeme konstatovat, že tento region dnešní Ukrajiny nahradil dřívější roli Haliče jako zdroje málo kvalifikovaných a levných pracovních sil.

Problematika dočasných hospodářských migrací nebo trvalých odchodů z meziválečné Podkarpatské Rusi na české a moravské území byla aktuální po celá 20. a 30. léta dvacátého století. Jako představitelé první zmíněné skupiny mohou být uvedeni např. lesní dělníci najímaní a dopravovaní do českých zemích jako levnější a “poslušnější” pracovní síla. Existovala však i velká skupina mladých osob z Podkarpatské Rusi, hledajících v českých zemích práci. Přesídlenci z nejvýchodnější části tehdejší ČSR usilovali, ať už jako čeledíní nebo děvečky, o trvalé usazení ve vesnicích a dvorech českého venkova a nehodlali se na Podkarpatskou Rus vrátit. Je zjevné, že ani v nejmenším nešlo o jev analogický politické emigraci, ale o přesídlování motivované snahou nalézt lepší životní podmínky a vyšší životní úroveň pro sebe i potomky.

Národní sebeidentifikace migrantů z Podkarpatské Rusi nebyla dotvořená (ani ji nepotřebovali) a nahrazovalo ji převážně rusínské etnické (přednárodní) vědomí. Často se migranti vymezovali vůči okolí pouze svým specifickým náboženským obřadem, převážně řeckokatolickým, a snadno se asimilovali, což se ještě výrazněji týkalo jejich potomků. Vrstevníci těchto osob pocházející z Podkarpatské Rusi, kteří nabyli vyššího vzdělání (klíčové bylo asi vystudování střední školy), se většinou přiklonili k ruské nebo ukrajinské národní orientaci jako k specifické nadstavbě rusínství.

Skupině migrantů z Podkarpatské Rusi jsme zde věnovali zdánlivě nadměrnou pozornost, protože jí zatím nebyla věnována dostatečná pozornost v rámci výkladu o vývoji různých složek ukrajinského (popř. rusínského) etnika českých zemí. Její význam je důležitý v tom, že ji lze vnímat jako svérázný mezičlánek mezi částí osob, které takto přišly za prací a usadily se, zejména na Ostravsku, už před rokem 1914 a mezi částí příslušníků Svobodova vojenského sboru a migranty z Prešovska, přišlými do českých zemí až po roce 1945. Další etapu srovnatelného migračního pohybu z této části evropského východu přineslo až cestování za prací z Ukrajiny v 90. letech.

Ukrajinské obyvatelstvo českých zemí začalo po zániku československé státnosti v letech 1938 a 1939 ztrácet možnost plnohodnotné národní existence. Na této skutečnosti se podílel obecně protislovanský přístup německé okupační správy, která se pokusila dostat zbytky ukrajinského života pod co nejúplnější kontrolu a co nejvíc izolovat české Ukrajince od domácího obyvatelstva. Ve stejné době nacistický režim v českém pohraničí násilně připojeném k Říši brutálně vykořisťoval pracovní sílu z evropského východu – zajatce a tzv. Ostarbeitery. V rámci této obrovské skupiny osob nucených k práci pro Německo byli velmi výrazně zastoupeni i Ukrajinci, velmi často přepravení za tímto účelem na české území s použitím násilí.

Je paradoxní, že i za takto nepříznivé situace se české území jevilo částí Ukrajinců na konci druhé světové války jako příhodné místo úkrytu před válečnými událostmi obecně, nebo před příchodem sovětské armády. Ta, stejně jako celý sovětský režim, zůstala po celé čtvrtstoletí od začátku revoluce největším nepřítelem snah Ukrajinců o jakoukoli formu plnohodnotné národní existence.

Většina Ukrajinců na českém území, ať zde žila jakkoli dlouho, zůstávala na sklonku druhé světové války kriticky zaměřena proti sovětskému režimu na Ukrajině a proti perspektivě jeho nastolení v zemích střední Evropy. Možný příchod Rudé armády znamenal pro české Ukrajince ohrožení hmotných jistot, občanských svobod, ale i holého života. Před sovětskými oddíly proto na sklonku druhé světové války unikly tisíce Ukrajinců z různých částí své země a část z nich prošla při útěku českým územím. Nejen oni, ale také mnozí Ukrajinci usedlí na českém území od meziválečné doby se rozhodli na počátku jara 1945 k odchodu do "druhé emigrace". Mnozí z nich opouštěli zemi, kterou už vnímali jako náhradní domov a jen z nezbytnosti odcházeli dál na západ, do částí Německa, které obsadili západní spojenci (především do Bavorska).

Část Ukrajinců, kteří v Praze přes hrozící nebezpečí zůstali, byla v roce 1945 nebo i v pozdějších letech odvečena do SSSR a odsouzena k dlouholetému pobytu v trestních táborech. Jiní emigranti, uprchlíci či odvečeni, odešli zpět na sovětskou Ukrajinu dobrovolně a v některých případech dokázali po návratu zpět dosáhnout určitého, ne zcela zanedbatelného společenského statusu.

Početní zmenšení ukrajinské komunity v Čechách a na Moravě dané útoky na západ i reemigrací bylo v následujících letech nahrazeno zakarpatskými Ukrajinci, kteří se do ČSR probíjeli v jednotkách československého armádního sboru v SSSR, anebo obyvateli tohoto regionu, kteří uprchli na západ na sklonku druhé světové války. V úvahu dále připadali jedinci, kteří mohli opustit SSSR jako příslušníci skupiny volyňských Čechů, ačkoli ne vždy byli české národnosti, a migranti ze severovýchodního Slovenska (Prešovska). Přítomnost všech těchto lidí v Čechách a na Moravě ani zásluhy o osvobození ČSR, kterými se někteří z nich mohli prokázat, však nemohly přispět k udržení podmínek charakteristických pro existenci a aktivity ukrajinské komunity v meziválečné době.

Okamžitý zlom k horšímu přišel z tohoto hlediska hned po květnu 1945 a ovlivnil způsob existence českých Ukrajinců na další čtyři desetiletí. Nemohla pokračovat role Prahy jako ukrajinského vydavatelského centra, skončila činnost ukrajinské univerzity a gymnázia. Většina ukrajinských spolků, které přežily druhou světovou válku, byla donucena ukončit činnost v roce 1945, poslední dva pak v průběhu roku 1948. Zatímco sbírky Ukrajinského historického kabinetu předala československá vláda v roce 1945 do SSSR jako dar, bezprostředně po únorových událostech zastavily československé úřady s definitivní platností činnost ukrajinského muzea. Jeho sbírky i finanční majetek získané bez finančního přispění československé první republiky, jen na základě sbírání peněz mezi jednotlivci a institucemi ukrajinské emigrace, byly protiprávně zkonfiskovány.

Čeští Ukrajinci začali být brzy po květnu 1945 stále soustavněji podrobováni dohledu a obtěžování ze strany činitelů a institucí, které se rozhodly i na českém území realizovat boj s tzv. ukrajinským buržoazním nacionalismem, ve skutečnosti však s jakýmkoli snahami ukrajinské komunity o nejzákladnější minoritní práva, byť nikdo nemohl doufat v obnovení jejich rozsahu podle vzoru meziválečné doby.

Brzy po únoru 1948 byl likvidován spolek Muzeum osvobozovacího boje Ukrajiny (resp. Ukrajinské muzeum) a z ukrajinských rukou byly odebrány finance i muzejně-archivní fondy tohoto spolku, který důstojně reprezentoval snahy českých Ukrajinců od poloviny 20. let. Zoufalé pokusy posledních funkcionářů domoci se právní cestou záchrany spolku i

muzejních sbírek a poukazující na nekulturnost a mezinárodní neadekvátnost přístupu československých úřadů nepřinesly změnu původního úředního rozhodnutí.

Je příznačné, že větší šanci na přežití neměl ani levicově orientovaný ukrajinský spolek Osvita, ačkoli se snažil prokazovat maximální vstřícnost vůči novému režimu. Organizace Osvity byla zlikvidována nejen v Praze, ale také v Liberci. Tento krok výmluvně svědčil o tom, že poúnorový režim nemá na podporu ukrajinské menšiny v českých zemích nejmenší zájem a že hodlá existenci této menšiny podporovat v zájmu posílení vlastní pozice jen v prostoru severovýchodního Slovenska (Prešovska), kde ji však do značné míry teprve musel vytvořit.

Další udržování sounáležitosti Ukrajinců v Praze a v jiných českých lokalitách bylo zprvu ještě možné na náboženské bázi, s pomocí několika řeckokatolických farností; druhé tradiční vyznání Ukrajinců (pravoslavné) se v českých zemích po roce 1945 dostalo do naprosté závislosti na Ruské pravoslavné církvi. Po represivních zákrocích proti řeckokatolické církvi a jejím násilném “znovusjednocení” s pravoslavím ustala i tato možnost, nesmírně důležitá s ohledem na větší míru religiozity většiny Ukrajinců ze západních regionů této republiky.

Pokusem o vytvoření nouzového a náhradního centra ukrajinské menšinové činnosti se stalo na počátku 50. let zřízení amatérského ukrajinského pěveckého sboru vybaveného v určitých obdobích i taneční skupinou. Sbor do jisté míry navázal na tradici obdobného uměleckého tělesa při pražské řeckokatolické farnosti. Postupně se ukrajinský sbor (či soubor) dostal pod patronaci Kulturního domu hl. m. Prahy, resp. Obvodního kulturního domu Praha 1 a v této konstelaci mohl až do konce 80. let pořádat několikrát do roka koncerty. Podobné aktivity se výrazně rozvíjely v několika obdobích, např. v letech 1957–1959, ve druhé polovině 60. let apod., kdy se dokonce vyskytly snahy o zajištění výuky ukrajinštiny pro děti apod.

Pokus o vytvoření určité organizační struktury pražských (či přímo českých) Ukrajinců uskutečněný po roce 1956 byl neúspěšný. Jakmile přerostly ukrajinské kulturní snahy do tohoto stádia, vyvolalo to obavy z “ukrajinského buržoazního nacionalismu” a zastařováním či rozeštváním lidí byly příslušné snahy likvidovány.

Další pokus o vytvoření republikové kulturně-osvětové organizace ukrajinské menšiny byl podniknut až v období Pražského jara, ale v období počínající normalizace neměly orgány Národní fronty působící na území tehdejší České socialistické republiky o podobné záměry zájem. Sedmdesátá a osmdesátá léta byla obdobím v dějinách českých Ukrajinců snad nejtěžším, kdy i aktivní účast v nepolitickém tělesu typu ukrajinského sboru vedla často k výsledkům a hrozbám. Ukrajinská kulturní organizace v Prešově přes některé své formálně celostátní aspekty a ambice téměř žádný zájem o Ukrajince v českých zemích neprojevovala, a to ani v případě osob, které do západní části Československa natrvalo přesídlily z rodinných či hospodářských důvodů právě z Prešovska.

Vytvoření a činnost Občanského fóra Ukrajinců (1989–1990)

Reálnou možnost vytvoření ukrajinské národnostní organizace na českém území přinesl teprve rok 1989 a základní změny politického a právní systému v celém Československu. Pro další snahy Ukrajinců bylo velmi podstatnou okolností vytvoření národnostní sekce Občanského fóra, která začala pracovat 3. prosince 1989. Jako představitel Ukrajinců zde byl zapojen výrazně dr. Muraško a z jeho iniciativy začal (zřejmě už následující den) vykonávat funkci předsedy tzv. ukrajinské sekce OF Milan Regula. Právě on vydal z titulu této své funkce 14. prosince 1989 prohlášení podporující kandidaturu Václava Havla na úřad československého prezidenta.

O tři dny později se uskutečnila první informačně-organizační schůze pražských Ukrajinců. Stalo se tak v nevelkém sále na Vinohradech za poměrně vysoké účasti 53 osob většinou z Prahy (jeden účastník byl ale z Českých Budějovic, jiný z Bratislavy apod.). Dostavili se i někteří Češi zabývající se ukrajinistikou (doc. J. Moravec), reprezentována pražským farářem byla řeckokatolická církev, kdežto pravoslavní Ukrajinci zde analogického představitele neměli.

Asi třetina přítomných se aktivně zúčastnila diskuse, která zaujala prakticky celou dobu schůze (přes dvě hodiny). Tehdejší předseda národnostní komise OF dr. Muraško nechtěl vzhledem k této své funkci schůzi předsedat a její vedení předal mgr. Regulovi. Muraško však vzhledem ke svému působení v OF a dobré informovanosti o stavu národnostní agendy v jeho okruhu zůstal s aktivitami rodícího se Občanského fóra Ukrajinců v kontaktu, a to i poté, kdy byl v lednu 1990 jako reprezentant národních menšin kooptován Občanským fórem do Federálního shromáždění.

Svolavatelé schůze považovali za potřebné udržet kontakt s Ukrajinci na Prešovsku, kde také začínal pokus o demokratizování a proměnu tamní ukrajinské organizace. V rámci diskuse se však projevila nedůvěra některých starších účastníků vůči této prešovské organizaci i snaha vyloučit z budování organizace kariéristy z dob končícího režimu, komunisty atd. Řada na schůzi navržených iniciativ byla zjevně nereálná, např. prezentovaná představa o možnosti opětného založení ukrajinské skautské organizace činné od dvacátých do počátku čtyřicátých let.

Nejdůležitějším výsledkem úvodní schůze OFU bylo zvolení jedenáctičlenného výboru, který se pak scházel za účasti značné většiny členů pravidelně jednou týdně. Několik členů výboru bylo ještě dodatečně kooptováno v následujících týdnech. Někteří jedinci, na které z nějakého důvodu nedošlo a jejichž osobní ambice zůstaly právem či neprávem nenaplněny, se pak na účasti nově budované organizace nijak nepodíleli resp. do ní nevstoupili a rozšiřovali mezi svými generačními vrstevníky kritický postoj a skepticismus.

Na širší veřejnosti se OFU poprvé prezentovalo krátkým projevem svého představitele dne 22. prosince při protestní manifestaci proti tehdejšímu událostem v Rumunsku, konané na Malostranském náměstí. Podobných příležitostí se však v dalším období nenaskytlo mnoho –nejvíce snad v souvislosti s úsilím tří pobaltských republik o dosažení suverenity. Poměrně nesnadnou záležitostí se ukázal být průnik do sdělovacích prostředků, zejména na stránky tisku, ačkoli původně existovaly v tomto smyslu určité přísliby ze strany redakce nově založeného týdeníku Fórum.

Výbor zprvu působil jako šťastně sestavený kolektiv, ve kterém byli proporcionálně zastoupeni příslušníci různých generací. Členství přijali rodáci z různých oblastí Ukrajiny, ale také Ukrajinci narození už na českém území. Postupně se zajišťování hlavního rozsahu aktivit soustředilo v rukou Ukrajinců narozených v Čechách z generační skupiny čtyřicátníků. Rovněž skladba z hlediska profesně-sociálního se jevila jako dosti pestrá a odpovídala aspoň zčásti sociální skladbě samotné národní skupiny. Mezi členy výboru byly čtyři ženy.

Značnou chybou, která v prvním období znesnadňovala aktivity ukrajinské organizace, bylo opomenutí volby sbormistra ukrajinského pěveckého sboru S. Šutka do výboru. Následně se ukázalo jako velký problém převést sbor pod hlavičku ukrajinské organizace, ač její členové o takovou změnu měli zájem. Ukrajinský sbor začal pracovat pod kuratelou SUČR až kolem poloviny roku 1990, kdy ustaly možnosti jeho financování ze strany OKD Praha 1.

Od počátku představovala určitý problém skutečnost, že se mezi členy výboru nepodařilo racionálně rozdělit práci, aby mohly být pokryty jednotlivé zájmové oblasti, jichž se činnost organizace měla týkat. Schůzí se do počátku jara 1990 většinou účastnil, ač nebyl členem výboru, dr. Muraško, který zajišťoval koordinaci činnosti s národnostní sekcí OF. Dne 28. prosince proběhla první společná schůzka s představiteli čtyř dalších národnostních sekcí OF, ale většinu těchto kontaktů zajišťoval předseda OFU M. Regula.

Na výborových schůzích byl dotvářen program organizace (první varianta návrhu programu OFU byla sestavena už 18. 12., definitivní text 28. 12.) a řešeny některé koncepční otázky. Jednou z nich byl postoj k rusínským tendencím, na který měli představitelé různých generací nejednoznačné pohledy. Někteří starší členové např. odmítali oprávněnost a smysluplnost používání termínu Ukrajinec-Rusín, jiné osoby však byly v chápání takto se identifikující skupiny vstřícné. Formulovat konkrétní plán práce zaměřený na Rusíny se však v dalším období nepodařilo, resp. tento úkol postupně ustoupil do pozadí.

Od počátku činnosti OFU se jedním z jeho nejdůležitějších úkolů stalo nalezení adekvátní formy vztahů s organizací Ukrajinců na Prešovsku (Kulturní svaz ukrajinských pracujících). Oboustranným problémem limitujícím vzájemné vztahy zůstávala nedostatečná znalost poměrů na druhé straně i příliš úzce pojatý charakter vzájemných vztahů, které byly ze strany českých Ukrajinců realizovány jen prostřednictvím rodáka z Prešovska M. Reguly. Do Prahy přijeli na přelomu let 1989 a 1990 několikrát i představitelé ukrajinských obrodných snah na Slovensku, často postižení represemi 70. a 80. let. Ani jimi zajištěný zvýšený přísun informací však nemohl odstranit neschopnost dospět ke koordinování nového úsilí Ukrajinců v obou částech Československa.

Rozhodnutí v této věci měla přinést účast šesti pražských delegátů na mimořádném sjezdu organizace KSUT dne 20. ledna 1990. Kromě nich byli pozváni a přijeli zástupci z mimopražských regionů českých zemí, považující se spíše nebo plně za Rusíny (Tachovsko, Chomutov). Účast těchto delegátů nebyla zprostředkována výborem OFU a byla zřejmě dojednána přímo osobami z Prešovska, které tam měly z dřívější doby kontakty. Představitelům OFU se ani později nepodařilo s těmito českými regiony resp. s tamními aktivisty navázat vedle osobních vztahů konkrétní organizační kontakt, ačkoli např. v Chomutově začal působit na rusínské bázi zajímavý folklórní kolektiv.

Celkem bylo na sjezd KSUTu, který tehdy vykazoval na Slovensku přes 10 500 členů, pozváno 14 delegátů z českých zemí, reálně se jich zúčastnilo dvanáct. Z relativně nejvyšší pozice vystoupil na sjezdu za české Ukrajince dr. Muraško, za OF hovořil ještě dr. Stome. Problematika organizačních záležitostí českých Ukrajinců a skutečnost, že opravdu potřebují vlastní organizační zázemí a soustavnou pozornost, nebyla (a tehdy ani nemohla být) v diskusi prešovského sjezdu dostatečně zastoupena.

Nakonec se jediným výsledkem účasti delegátů z českých zemí stalo zvolení čtyř osob do více než sedmdesátičlenné Rady Rusínů-Ukrajinců Československa, tj. širšího reprezentačního sboru v rámci organizace, která změnila své jméno z KSUT na Svaz Ukrajinců-Rusínů Československa. Z těchto čtyř osob nebyly dvě nijak spjaté s pražským OFU a reprezentovaly organizačně nepodchycené představitele Tachovska a Ostravy, zatímco M. Regula a V. Rajčinec byli zvoleni jako představitelé už zformovaného pražského OFU. V prezidiu rady a celého obnoveného svazu nebyli čeští Ukrajinci vůbec zastoupeni, což jistě nemohlo dopovídat jejich představám či potřebám.

Prešovský sjezd v ničem neovlivnil dosavadní práci výboru OFU, od konce ledna 1990 se však prosazovala představa o nezbytnosti registrace samostatné ukrajinské organizace, která by pracovala mimo Svaz Ukrajinců-Rusínů ČSFR. Důvodem byly kromě neochoty podřizovat se vedení vzdáleného Prešova finanční potřeby (bez registrace organizace opatřené vlastními stanovami nebylo možno zřídit konto organizace a vést řádné účetnictví). Celkový vývoj OF a jeho národnostní sekce začal už v té době směřovat k stále většímu osamostatnění dosavadních národnostních iniciativ, které spojovalo příliš málo společného, přičemž se stále nejistější stával opravdový zájem OF na poznání a řešení národnostní problematiky.

Druhá všeobecná schůze Ukrajinců Prahy i hostů z jiných českých lokalit se konala 24. února 1990, tedy zhruba dva měsíce po prvním setkání. Údaj o počtu účastníků nelze dohledat, dostavili se však účastníci mj. z Brna a Karlových Varů, diskutovalo asi osm osob. Program schůze připravil dosavadní výbor, který byl v závěru potvrzen na další období.

Výboru OFU se v první polovině roku 1990 podařilo zorganizovat celou řadu akcí, které obnovily tradici pravidelného ukrajinského společenského setkávání v Praze (včetně promítání videofilmů, besed se zajímavými představiteli ukrajinského života) apod. V březnu byla při tradičním koncertu na počest Tarase Ševčenka poprvé použita ukrajinská národní symbolika, na území většiny sovětské Ukrajiny tehdy ještě prohibiční. V květnu se podařilo uskutečnit v Praze po mnohaleté přestávce první ukrajinský ples. Byly také navázány kontakty s představiteli ukrajinského hnutí z Lotyšska i z některých západních zemí (Velká Británie).

Zároveň výbor intenzivně připravoval text stanov nové, samostatné ukrajinské organizace; zprvu uvažovalo o názvu Svaz Ukrajinců České republiky, v dubnu 1990 se však členové přiklonili k variantě Sdružení Ukrajinců v ČR. Přestože jednání výboru se konala v prostorách zapůjčených národnostní sekci OF ve Sněmovní ulici, logika vývoje postupně naznačovala, že dosavadní organizační sepětí s OF nebude moci pokračovat. Proto ani nebylo účelné zakotvovat vztah k OF v nových stanovách. Po dokončení stanov a jejich schválení výborem byla nová organizace 2. května 1990 zaregistrována na českém ministerstvu vnitra. Dosavadní OFU se transformovalo do nové a samostatné organizace,

OF však později ještě uhradilo náklady na pronájem sálu, v němž se konal ustavující sjezd samostatného spolku.

Činnost SUČR v letech 1990–1994

Ustavující sjezd, na kterém se Sdružení Ukrajinců v České republice (dále SUČR) organizačně plně zformovalo, byl uspořádán 2. června 1990 v Praze na Vinohradech. Účast členů a ostatních zájemců byla vyšší než na kterékoli předešlé akci OFU – na jednání bylo až do závěru přítomno 82 osob. Existence nové, plně samostatné organizace zde byla schválena a byl zvolen její výbor, který lze označit za “staronový”, protože většina dosavadních členů byla zvolena znovu. Při zpětném pohledu se zdá, že tato okolnost nebyla pro další vývoj organizace nejšťastnější. Ve vedení organizace byly však provedeny některé změny a předsedou se stal autor tohoto přehledu.

Východiskem ovlivňujícím rozsah a směřování další činnosti byl v první řadě počet osob, které byly ochotny stát se členy SUČR. Ukázalo se, že členská základna neporoste tak rychle, jak naznačovaly některé původní upřílišněné představy iniciátorů organizace. Po půldruhém roce vývoje, v polovině listopadu 1991 se Sdružení mohlo vykázat 152 zaregistrovanými členy (Svaz Maďarů žijících v českých zemích měl koncem května téhož roku 112 řádných členů). Jejich příliv sice určitou měrou pokračoval, ale představy o možné tisícovce členů se ukázaly jako přehnané. Menší počet členů byl důsledkem rozbití všech ukrajinských organizačních struktur od konce 40. let, přetrvávající nedůvěry řady lidí v možnost smysluplné práce a zároveň obav z provokace či budoucího postihu.

Tak např. v únoru 1990 rozeslal jeden z členů výboru Sdružení před svým odjezdem na odbornou konferenci konanou v Plzni informační dopis o ukrajinské organizaci v Praze všem plzeňským Ukrajincům, jejichž adresy se mu podařilo sehnat a nabízel jim podrobnější informace na osobním setkání. Ani jeden z oslovených však této nabídky nevyužil. V Plzni se tehdy ani později žádné organizační centrum SUČR nevytvořilo. Náběhy k vytvoření místní organizace se postupně objevily v Ústí nad Labem, v Brně a Ostravě. V těchto místech byli také jmenováni zplnomocnění koordinátoři SUČR pověřeni organizováním další činnosti. Pouze v posledním jmenovaném případě byla v září 1992 ustavena nevelká místní organizace.

Už v létě roku 1990 se začala rozšiřovat dosavadní sféra aktivit Sdružení. Jedním z prvních projevů tohoto trendu se stala organizační a zčásti finanční spoluúčast výboru a členů při zajištění pobytu skupiny ukrajinských dětí (tzv. černobylských) v Čechách. Sítila také tendence k navazování spolupráce s některými představiteli z Ukrajiny i se zástupci organizací ukrajinské diaspory v různých světových zemích. Snahy o existenci těchto kontaktů byly umocňovány událostmi probíhajícími tehdy na Ukrajině, kde vstupovala do rozhodující fáze politická konfrontace opozičních sil s komunistickým režimem. Bez ohlasu nezůstaly ani první předzvěsti rozpadu SSSR ohlašované úsilím tří pobaltských národů o nezávislost. Někteří členové Sdružení podpořili v lednu 1991 pražské akce podporující snahy o obnovení litevské nezávislosti.

Dva představitelé vedení SUČR se v srpnu 1990 zúčastnili na vlastní náklady prvního fóra ukrajinské diaspory na pobřeží polského Baltu. Odtud pak přijel do Prahy předseda

Světového kongresu svobodných Ukrajinců, kterého přijal spolu s představiteli SUČR ministr kultury M. Uhde, čímž byly vlastně navázány kontakty organizace s novou státní správou.

Postupně se vyskytla otázka, jaký by měl být poměr zahraničních aktivit SUČR a ostatních oblastí jeho činnosti. Zahraniční aktivity možná odčerpávaly snad až příliš mnoho energie členů výboru a je sporné, zda byly z hlediska další práce Sdružení dostatečně efektivní a perspektivní. Na druhé straně úsilí členů výboru snažících se o zviditelnění SUČR i za hranicemi československého státu bylo logické. Bylo těžké nezaujmout vztah k širokému proudu iniciativ na Ukrajině, které usilovaly o urychlené prosazení pozitivnějších vývojových trendů v životě tehdy ještě sovětské republiky.

Tajemnice výboru Sdružení L. Rajčincová byla proto přítomna jednání druhého i třetího sjezdu hlavní ukrajinské opoziční organizace – Ruchu. Sdružení odeslalo v březnu 1991 dopis ukrajinskému parlamentu protestující proti uvěznění poslance S. Chmary, který byl tehdy vnímán jako jeden z hlavních představitelů opozičního tábora. Dne 1. prosince 1991 se tajemnice výboru SUČR začlenila mezi zahraniční pozorovatele při celoukrajinském referendu k otázce nezávislosti republiky.

Problematictější byla možnost navázat kontakty s oficiálními představiteli Ukrajiny v Praze, protože tímto úkolem nebyl dlouho nikdo pověřen. Teprve na podzim 1991 se Sdružení podařilo dosáhnout formálního kontaktu s dosavadním pracovníkem velvyslanectví SSSR v ČSFR Viktorem Morozem, který začal reprezentovat, ač ještě na půdě sovětského zastupitelského úřadu, Ukrajinu.

Specifickou kapitolou zůstalo hledání optimální formy vztahů s organizacemi Ukrajinců východního Slovenska. Pro Svaz Ukrajinců-Rusínů v Prešově byl definitivní vznik samostatné organizace českých Ukrajinců zprvu překvapující, ale možnost spolupráce se ukázala být po lednu 1990 jen fiktivní, protože problematika, která se měla v zájmu Ukrajinců v obou částech republiky řešit, byla příliš odlišná. Za zmínku stojí, že představitelé vedení SUČR podpořili v říjnu 1991 petici adresovanou řediteli Slovenského rozhlasu k chystanému omezení vysílání Rusínsko-ukrajinského studia Slovenského rozhlasu v Prešově. Zároveň byla provedena peněžní sbírka na pomoc ukrajinskému tisku na severovýchodním Slovensku.

Stálý kontakt, který by byl pro obě strany přínosný, se před rozpadem ČSFR nepodařilo v žádoucí míře udržovat ani se Svazem Ukrajinců-Rusínů, ani s jinými, neformálními iniciativami, které na Prešovsku rozvíjely činnost. Logicky se prosazoval průběžný trend směřující spíše k dalšímu postupnému vzdalování se obou národnostních skupin a jejich úsilí. Členství dvou osob z vedení SUČR v prešovské Radě Ukrajinců-Rusínů Československa se stalo od června 1990 do značné míry formální záležitostí, byť se M. Regula jednání zúčastňoval. Rozpad Československa činnost této rady ukončil. Také V. Vanyk, neformální představitel Ukrajinců Ostravy, se prešovských zasedání zúčastnil vzhledem ke svému osobnímu sepětí s tímto regionem.

Pokud jde o kontakty rozvíjené s jinými organizacemi na území ČR, v říjnu 1990 navázal s výborem SUČR kontakt člen přípravného výboru Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. V prosinci téhož roku se zasedání výboru SUČR zúčastnil představitel maďarské menšinové organizace ing. Csémy. Už tehdy porovnání stavu věcí v obou organizacích

naznačilo, že některé oblasti menšinového života se v prostředí pražských Maďarů daří zajišťovat rychleji a lépe.

Vztahy SUČR se Svazem Maďarů v českých zemích byly po určitou dobu intenzivnější než s kteroukoli jinou organizací národně-menšinového typu. Tak například se obě organizace obrátily v únoru 1991 na Federální statistický úřad s určitými pochybnostmi týkajícími se tehdy připravovaného sčítání lidu. Přesto se nepodařilo opravdovou a pravidelnou spolupráci ani mezi těmito dvěma organizacemi rozvinout.

V rámci snah o koordinaci aktivit jednotlivých menšinových organizací se SUČR v září 1991 zúčastnilo jednání sekce pro národnostní otázky Shromáždění politických stran, hnutí a sdružení v ČSFR, ale efekt této účasti byl minimální. Od počátku roku 1991 byla také udržována spolupráce s představitelem hnutí Soužití (Existencia), které se pokoušelo spojit snahy všech organizací národnostních menšin v ČR a převést je na politickou půdu. Tato tendence reprezentovaná dr. Stanislavem Gawlikem z polské menšiny se však ukázala být z hlediska potřeb a možností Sdružení nepřilíš smysluplnou a nebyla jí proto věnována přílišná pozornost. Poněkud výraznější snahy o občasnou spolupráci na tomto poli se projevíly v ostravském centru SUČR.

Pokud jde o státní a samosprávné instituce na území ČSFR, snažilo se SUČR prakticky od okamžiku svého vzniku o spolupráci s pražským magistrátem. Od května 1991 spolupracovalo SUČR s výborem pro otázky národnostních menšin při zastupitelstvu hl. m. Prahy. Stojí za zmínku, že už na přelomu let 1990 a 1991 v dopisech pražskému primátorovi a jeho náměstkovi upozorňovalo vedení organizace na svou ochotu pomoci v záležitosti očekávaného přílivu politických uprchlíků z území SSSR.

Sdružení se pokoušelo zjistit aktuální stav této problematiky prostřednictvím písemných dotazů adresovaných sekretariátu zmocněnce vlády ČSFR pro otázky uprchlíků nebo správě uprchlických táborů Krásná Lípa či Bělá pod Bezdězem - Jazová. Na některé své dopisy však organizace vůbec nedostávala odpověď, což její možnosti napomoci řešení tohoto nebo jiných problémů velmi omezilo. Určité kontakty s Ukrajinci ubytovanými v tomto typu zařízení byly poprvé navázány v září 1991, aniž to mohlo vést k viditelnému efektu pro jednu nebo druhou stranu.

V té době se občas hovořilo o možné vývojové perspektivě, kterou měla představovat podle části pozorovatelů velká uprchlická vlna ze SSSR. Sdružení bylo v této souvislosti kontaktováno také budoucími tvůrci úspěšného filmu Díky za každé dobré ráno, jehož projekt se tehdy rodil. Nepodařilo se mu však učinit nic pozitivního pro získání sponzorské pomoci z okruhu ukrajinské diaspory.

SUČR v tomto období své činnosti neregistrovalo ještě nijak výrazně existenci problému ukrajinských pracovních migrací, ač se zprávy o tomto jevu začaly v českém tisku objevovat už od roku 1991. Jednalo se o právní i sociální postavení četných Ukrajinců, kteří začali přijíždět do ČR za prací ze západních regionů Ukrajiny. Výbor se proto těmito otázkami nezabýval a na akcích Sdružení bylo možno vidět hosty zařaditelné do této skupiny poměrně sporadicky. V pozdější době se ukázalo, že Sdružení scházela koncepce přístupu k této problematice a jejím nositelům. Určité krátkodobé kontakty byly navázány pouze se studenty řeckokatolického vyznání z území Ukrajiny, kteří byli přijati ke studiu na Teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Vnitřní činnost Sdružení zůstávala v prvním období jeho existence vázána reálnými finančními možnostmi. Pouze na základě členských příspěvků a dobrovolných darů nemohla totiž organizace rozvinout žádnou výraznější činnost. Možnosti aktivity Sdružení dlouhodobě omezoval ve všech oblastech nedostatek finančních prostředků. Ze strany OF se v pozdním období jeho činnosti nedala žádná další finanční pomoc očekávat. První kontakt s ministerstvem kultury ČR, do jehož rozpočtové oblasti bylo SUČR stejně jako jiné národnostní organizace zařazeno, byl navázán až v listopadu 1990. První peněžní příspěvek na činnost SUČR poskytlo ministerstvo v květnu 1991.

Hlavním cílem Sdružení zůstalo organizování společenského života Ukrajinců Prahy a okolí. Hlavním typem setkání se staly společné akce s kulturním programem, který zajišťoval pravidelně pěvecký sbor vedený S. Šutkem a vedle něj sporadicky pozvané hudební nebo dramatické kolektivy ze Slovenska či Ukrajiny. Pod vedením hudebního pedagoga dr. Dvořáka a jeho manželky a s pomocí rodičů rozvíjel po určitou dobu aktivity šestičlenný dětský soubor, avšak zorganizovat na této bázi výuku ukrajinštiny se nepodařilo.

Veškerý efekt těchto snah by byl výraznější, kdyby se bývalo podařilo získat pro organizaci stále prostory. Nemožnost vyřešit tento problém vedla k postupnému zvyšování napětí ve výboru. Občas opakované, ale stále stejně nereálné sliby pražského magistrátu v této věci nemohly situaci vyřešit. Dodatečně lze vnímat jako chybu tehdejšího předsedy SUČR, že nebyla výrazněji akcentována záležitost pozemku v Praze-Pankráci, na němž stál dům využívaný v letech 1938–1945 jako sídlo a místo sbírek ukrajinského muzea. Otevření záležitosti tohoto pozemku či náhrady za něj v době restitučních řízení by snad bývalo pomohlo prostorové potřeby SUČR vyřešit.

Řada členů výboru si za této situace stále naléhavěji uvědomovala rozpor mezi představou o ideálních formách činnosti a realitou, nikdo však nebyl schopen k řešení příslušných problémů zásadním způsobem přispět. Hektické ovzduší, ve kterém všechny snahy o aktivní činnost probíhaly, znemožňovalo také nastolení zdravějšího modelu práce spočívajícího na jejím racionálním rozdělení.

Nepodařilo se také ustavit specializované sekce, ač se na schůzích výboru o jejich potřebě víckrát hovořilo (zejména byla zdůrazňována nezbytnost ženské, charitativní, přednáškové nebo historicko-dokumentační sekce). Jejich uvedení do života by umožnilo zapojit do práce organizace řadu dalších, dosud nijak nevytížených, ale v zásadě ochotných členů. Nápor dobových událostí a rozsah úkolů SUČR také neumožnily rozvinout v dostatečné míře osvětovou činnost, ať měla být orientována na české Ukrajince, na českou veřejnost nebo zástupce sdělovacích prostředků.

Česká veřejnost se během roku 1991 začala náhle (v důsledku rychlého rozpadu SSSR) dovídat o existenci Ukrajiny, ale neměla z dřívějšíka k dispozici téměř žádné spolehlivé informace o této zemi. Na ukrajinské akce konané Sdružením byli občas zváni hosté reprezentující novinářský, literární nebo vědecký svět Ukrajiny. Pokus SUČR o zorganizování tiskové konference za účasti těchto hostů pomohl prolomit informační bariéru jen zčásti. Takových akcí by bývalo nutno konat na počátku 90. let daleko více.

Souvisí to s tehdejšími aktivitami Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, s níž se Sdružení nepodařilo žádné vztahy navázat. Důvodem byl absolutně jednostranný, odborně zpochybnitelný přístup k dějinám Zakarpatské Ukrajiny a k národní příslušnosti té části

jeho obyvatel, kteří se v minulosti hlásili k ukrajinské národnosti a nezpochybnili svou příslušnost k ní ani v době aktivizace rusínského hnutí v Zakarpatské oblasti. Zdá se, že právě této problematice mělo Sdružení věnovat o něco více pozornosti než se ve skutečnosti stalo. Vytvoření paralelního zdroje informací o dějinách a současnosti zakarpatského problému by pomohlo odstranit nedůvěru nebo zkreslené představy, které charakterizovaly na počátku 90. let přístup části Čechů k Ukrajině.

Za určitou chybu ve vnitřním organizování činnosti SUČR lze dodatečně označit skutečnost, že se nepodařilo racionálně oddělit sféru činnosti vedené na bázi celostátní od činnosti úzce pražské. Původní úvahy o ustavení pražské místní organizace a o následném předání části organizační práce dalším členům nakonec nebyly realizovány. Kontakty s mimopražskými členy a zájemci byly řešeny většinou korespondencí nebo občasnými setkáními s nimi v Praze či v místech jejich pobytu. Podněty vycházející z Prahy a zaměřené na iniciování vzniku místních organizací v jiných lokalitách nepřinesly do září 1992 žádný konkrétní výsledek.

Určitou bilancí činnosti SUČR (resp. předcházejícího OFU) představovalo první a jediné číslo Ukrajinského informačního bulletinu vydané v dubnu 1992 v rozsahu 44 stran. Od počátku roku 1993 byl pravidelně vydáván technicky dokonalejší čtvrtletník Porohy, který se stal pojítkem mezi výborem Sdružení a mimopražskými odběrateli.

Další ukrajinské organizace v ČR po roce 1990

Nebylo by správné ponechat stranou krátkodobou činnost několika dalších organizací, které se svým programem hlásily k řešení ukrajinské problematiky a jejichž členy byli především nebo zčásti Ukrajinci. V říjnu 1990 byla rada SUČR informována o vytvoření Studentské ukrajinovědné společnosti na FF UK, jejímž mluvčím se stal student O. Mušinka. Tato organizace usilující o lepší informování studentů české národnosti o ukrajinských věcech nekoordinovala svou činnost se Sdružením a k výraznější spolupráci nedošlo. Aktivita ukrajinovědné společnosti přetrvaly do jara 1994, kdy ukončili studia její hlavní představitelé.

Jedinou specializovanou ukrajinskou organizací, která začala v roce 1990 působit s centrem v Praze, ale se sférou působnosti na celém československém území, byla Ukrajinská lékařská společnost ČSFR. Na konci roku 1991 se stala členem Světové federace ukrajinských lékařských společností. Činnost společnosti však v dalších letech ztrácela na intenzitě, mimo jiné v důsledku rozpadu Československa (na počátku roku 1992 měla 48 členů, z nichž deset žilo na Slovensku).

Koncem ledna 1991 byla založena Česká asociace ukrajinistů. Jednalo se o spolek odborný, sdružující především filology a historiky zabývající se ukrajinskými reáliemi a dále překladatele z ukrajinštiny. Také tato organizace si vytkla za cíl zlepšit informovanost české veřejnosti (zejména odborné) o historických tradicích a současnosti Ukrajiny. Vedení asociace se v následujících letech podařilo realizovat tento úkol jen zčásti. Asociace se částí svých úkolů a cílů do určité míry překrývala se SUČR (rozhodně víc než jiné spolky jmenované v této kapitole), i když pracovala jinými prostředky. Organizovala totiž setkání výlučně osvětového, popř. informačního typu a nezabývala se přípravou

kulturních nebo zábavných akcí. Asociace také pracovala výlučně na základě příspěvků svých členů, nikdy nežádala o státní podporu ani ji neobdržela. Ve druhé polovině 90. let její aktivity z různých důvodů výrazně poklesly a v omezeném rozsahu se jich ujala UIČR.

V únoru 1993 byl učiněn první pokus o vytvoření zvláštní ženské organizace nazvané Žinoča hromada, která měla být vedle své podřízenosti Sdružení zároveň filiálkou ženské organizace stejného jména v Ukrajině. Inspirátorkou této ideje byla manželka ukrajinského velvyslance v ČR Natalija Lubkivska. Tento záměr se nepodařilo v dalším období plně realizovat. Stejně tak nedošlo v českých zemích k ustavení ukrajinského skautského spolku (tzv. plast), který by se stal součástí obdobné organizace s centrem v Prešově.

Jako okrajovou záležitost neuvedenou za úroveň vstupní deklarace lze vnímat pokus několika Ukrajinců a Čechů ustavit v Olomouci vzájemnostní spolek zaměřený na rozvoj spolupráce mezi příslušníky obou národů.

SUČR v letech 1992–1994 (cesta k rozkolu)

Žádná z výše uvedených vedlejších organizací nemohla ani nechtěla pretendovat v plném rozsahu na plnění úkolů SUČR. Sdružení proto až do jara 1994 zůstávalo jedinou všeobecně zaměřenou a ve své jednotě nezpochybnitelnou organizací Ukrajinců v Čechách a na Moravě.

Skoro přesně dva roky po ustavujícím sjezdu Sdružení se konal jeho druhý sjezd, který se uskutečnil 6. června 1992 za účasti 78 členů a řady hostů. Kromě dílčích úprav stanov se hlavním výsledkem jednání stalo zvolení nového třináctičlenného výboru, který oproti dřívějšímu stavu nedoznal příliš výrazné obměny. Dosavadní předseda se po určitém váhání rozhodl pokračovat ve vykonávání funkce.

Zaměření činnosti se v hlavních rysech nezměnilo, i když přibýlo několik úkolů. Vedení se pokusilo založit knihovnu SUČR obsahující ukrajinské i české tituly. Bohužel se pro nakoupené a darované tituly nepodařilo najít prostory, které by umožňovaly uspokojivě knihy umístit a využívat. Stále neexistovaly žádné prostory, které by mohly Sdružení sloužit. V druhé polovině roku 1992 začala také příprava krátkých rozhlasových relací v ukrajinštině zajišťovaných rozhlasovou stanicí Regina.

Brzy po příjezdu prvního (a zároveň poslední) velvyslance Ukrajiny v ČSFR do Prahy se podařilo navázat kontakt s ním i s jinými pracovníky zastupitelského úřadu. První setkání jednotlivých členů výboru s velvyslancem R. Lubkivským se uskutečnila od přelomu léta a podzimu 1992. Tehdejší svízelná situace velvyslanectví, které rovněž nemělo v Praze žádnou budovu, však na nějakou dobu znemožnila výraznější míru a podobu spolupráce. Velvyslanectví samotné ani v pozdější době nedisponovalo žádnými prostorami, které by pomohly v uskutečňování akcí ukrajinského spolku.

Ve chvíli, kdy se zdálo, že SUČR už stojí na poměrně stabilních základech, začala organizační krize spjatá s ukončením činnosti dosavadního předsedy (tento úřad vykonával od června 1990). Jeho rezignace ohlášena v prosinci 1992 a definitivně potvrzená v polovině února 1993 byla vyvolána narůstajícími problémy v kontaktech mezi

jednotlivými členy výboru, nemožností realizovat v podmínkách prostorového provizoria část stanoveného programu SUČR apod.

Jeden z déle trvajících důvodů této situace, který se na přelomu let 1992 a 1993 projevil, byl spojen s ukrajinskými společensko-politickými reáliemi, které nebyly přímo spjaty s problematikou života Ukrajinců ČR. Už od roku 1990 pronikaly do SUČR nadměrné stranicko-politické vlivy z prostředí ukrajinské diaspory v západním světě, resp. po čase už i z nezávislé Ukrajiny, kam se ze Západu přenesly. Šlo o snahy představitelů dvou hlavních skupin ukrajinského nacionalistického hnutí, kteří se snažili sondovat půdu co do možného rozšíření vlastních iniciativ na území ČR.

Už od jara r. 1990 se obě skupiny, které byly v prostředí západní Ukrajiny a střední Evropy výrazně znesvářeny už od počátku 40. let, pokoušely získat vliv v SUČR prostřednictvím několika svých sympatizantů. Ti však byli v rámci členstva organizace i ve výboru v menšině a řadoví členové SUČR této problematice namnoze vůbec nerozuměli. Rezignace předsedy na počátku roku 1993 byla mimo jiné výrazem skutečnosti, že nebyl schopen tyto problémy vyřešit.

Záležitost obsazení předsednické funkce v SUČR další osobou nemohla být za této situace snadno vyřešena. Od února 1993 do dubna 1994 dále narůstaly spory ve výboru, motivované zmíněnými konfliktními momenty a prakticky se projevující převážně v oblastech naprosto vzdálených politice nebo ideologii. Vzájemná konfrontace postupně rozdělila vedení SUČR na dvě skupiny, jejichž členové nedokázali nadále spolupracovat.

Předsedkyní SUČR byla asi od poloviny roku 1993 do jara 1994 dřívější tajemnice mgr. Lydia Rajčincová. Vzhledem k tomu, že se jí nepodařilo situaci ve výboru konsolidovat, rezignovala také ona koncem března 1994 z funkce předsedkyně SUČR a současně se svými spolupracovníky a sympatizanty opustila Sdružení. Zřejmě v tomto kroku viděla jediný možný způsob, jak realizovat vlastní představu o efektivně řízené a fungující organizaci. Ještě na jaře 1994 založila novou organizaci nazvanou Ukrajinská iniciativa v České republice. Uvedla tím do pohybu intenzivní a ambiciózní aktivity nového spolku, jemuž pak nepřetržitě předsedala dalších osm let.

Období koexistence dvou organizací (1994–1999)

Nelze s jistotou a přesně říci, jak konkrétně reagovala členská základna dosavadního Sdružení na vznik druhé, konkurenční organizace a na vysvětlení motivu jejího založení L. Rajčincovou. Z mimopražských aktivistů se např. ústecký koordinátor SUČR přiklonil na stranu Ukrajinské iniciativy, kdežto ostravská místní organizace, přestože byla Ukrajinskou iniciativou kontaktována, zůstala nadále součástí Sdružení.

V každém případě se nyní mohly obě skupiny ukrajinských aktivistů, osvobozené od nutnosti vzájemně spolupracovat, věnovat každá svému pojetí spolkové práce. SUČR vedl po určitou dobu dr. Jančík, od konce roku 1994 pak doc. Jaroslav Babjuk. Oba byli představiteli o jednu generaci starší generace než dřívější předsedové SUČR. V charakteru jejich činnosti se promítlo dlouhodobé sepětí s ukrajinským snahami v Čechách (podíleli se

na nich už od čtyřicátých let), pohlíželi tedy na úkoly menšinového spolku a na metody práce jiným způsobem než předsedkyně UIČR.

Ukázalo se však, že dlouhodobé zkušenosti spojené s určitým ideovým doktrinářstvím (toho však nebyla úplně zbavena ani druhá strana) samy o sobě nestačí k úspěšnému a produktivnímu vedení organizace. Proto UIČR nabývala rychle převahy a prokazovala soustavně daleko větší aktivitu a životnost než organizace, od které se oddělila. Už v polovině 90. let se to projevovalo poměrně zřetelně. Aktivita vedení SUČR resp. jeho předsedy se v té době omezily hlavně na občasné, nepříliš racionálně pojaté stížnosti na UIČR či předsedkyni této organizace, motivované z velké míry hypertrofovanou osobní nepřízní.

Tato skutečnost nezměnila nic na tom, že UIČR byla opravdu iniciativnější a vynalézavější než její partner, pořádala od počátku větší množství akcí a ve své práci uplatňovala některé nové postupy. Jedním z jejích podstatných úspěchů bylo získání kancelářských prostor, které SUČR stále postrádalo. Slouží UIČR ke cti, že přistoupila ke snaze o vyřešení úkolů, které se ukázalo být značně složité. Jde zejména o výuku dětí ukrajinštině, kterou se podařilo zajistit od podzimu 1999. Podobné úsilí projevilo koncem roku 1993 velvyslanectví Ukrajiny, ale tehdy celá záležitost skončila neúspěšně.

Iniciativa dokázala od počátku daleko výrazněji a úspěšněji než nově vedené SUČR oslovit české partnery počínaje pražským magistrátem přes ministerstvo kultury až po vládní Radu pro národnosti. Velmi tomuto stavu napomohla i skutečnost, že UIČR si uchovala ve svých rukou časopis Porohy, který samozřejmě využívala především ve prospěch propagace vlastní činnosti.

Profesionálně vydávaný čtvrtletník, který se šťastně vyhýbal nadměrně čtenářské náročnosti, byl zaplňován příspěvky autorů z Ukrajiny a ČR. Jeho vydávání značně pomohlo propagaci Ukrajinské iniciativy přímo v Ukrajině a v prostředí západní diaspory. Také ukrajinské rozhlasové vysílání stanice Regina bylo po roce 1994 připravováno členy Ukrajinské iniciativy.

SUČR si nedokázalo vytvořit obdobný, třeba i vydavatelsky skromnější periodický věstník, na jehož stránkách by mohlo udržovat kontakt se členy. Nevelký věstník tohoto typu, nazvaný Ostravska prosvita a nabízející členům většinou přetisky článků ukrajinského tisku, dokázal založit a udržet pouze předseda ostravské odbočky SUČR Vanyk.

Nedá se říci, že by v prostředí SUČR nevznikly snahy o nalezení určitého východiska umožňujícího aktivizaci a zkvalitnění činnosti a zdravé soupeření s UIČR. Pozoruhodná byla snaha změnit resp. upřesnit název organizace na Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny (dále jen: SUPU), aby se rozšířil možný okruh členů a upravil okruh aktivit organizace.

První podnět v této věci byl částí členů výboru vysloven v listopadu 1994, celý problém byl však řešen velmi těžkopádně a zdlouhavě až do léta 1997, kdy byl pozměněný název definitivně akceptován. Samotná změna názvu, vůči které měli bývalý i tehdejší úřadující předseda (dr. Jančík i doc. Babjuk) výrazné námitky, však nemohla sama o sobě rozšíření okruhu členů i dopadu aktivit Sdružení přinést, aniž by se souběžně modernizoval a zefektivnil styl práce výboru. Právě těchto důležitých změn se však nepodařilo dosáhnout.

Bez ohledu na změnu názvu Sdružení se jeho aktivita příliš nezvýšila. Určité pozitivní změny bylo možno zaregistrovat v době, kdy vedení SUPU převzal (1997) zprvu jako zastupující a pak už zvolený předseda volyňský Čech a občas publikující publicista ing. Boris Zajíc. Snahy tohoto představitele začaly směřovat k překonání přetrvávajících rozporů a k pokusu o zdravou koordinaci práce všech ukrajinských a ukrajinistických spolků. Toto pozitivní úsilí se však minulo účinkem, protože nenašlo kladnou odezvu především ve vedení UIČR. Také na této straně vytvořily osobní motivy a bolesti z předešlých let, které je zčásti možno pochopit, určitou bariéru znemožňující obnovení jakékoli racionální formy spolupráce.

K poslední změně ve vedení SUPU došlo na jaře 2001, kdy ing. Zajíce ve vedení SUPU nahradila mgr. Olga Mandová. Ta se ihned iniciativně pokusila o zpružnění a zefektivnění činnosti Sdružení. Ve vedení Sdružení se s nástupem O. Mandové výrazněji než kdykoli dříve prosadila skupina osob spjatých přinejmenším od 80. let s ukrajinským pěveckým sborem v Praze. K prosazení tohoto trendu přispělo, že O. Mandová převzala sbormistrovskou funkci v době, kdy už ji ze zdravotních důvodů nemohl vykonávat dlouholetý sbormistr S. Šutko (zemřel na jaře 2001). Zatím příliš krátká doba předsednictví O. Mandové neumožňuje jednoznačně konstatovat, zda se tato nejstarší polistopadová organizace českých Ukrajinců vrátí k výraznější a obsažnější podobě svých aktivit.

Nejnovější vývoj: dvě nové organizace

Postupně se ukázalo, že dosavadní dvě ukrajinské organizace nejsou schopny podchytit různé nové typy iniciativ, které vstoupily do života v posledních dvou až třech letech. Zatím jde o dvě další organizace snažící se pracovat na území ČR. Ty doplnily už zažitý dualismus dvou souběžně působících, ale navzájem nespolupracujících spolků. Zdá se přitom, že existuje určitá perspektiva jejich dlouhodobější činnosti.

Od přelomu let 1999 a 2000 jsou znatelné iniciativy Sdružení ukrajinských žen v ČR. Do života byly uvedeny v největší míře doc. Tet'ánou Bednářovou, dlouholetou členkou výboru OFU a SUČR, která tuto novou organizaci řídí a dosáhla jejího přijetí do Světové federace ukrajinských ženských organizací. Zřízení tohoto specializovaného spolku lze považovat za důsledek nedostatečné pozornosti, kterou ženské problematice a zájmům věnovaly dosavadní ukrajinské organizace v ČR. Akce spolku jsou zacíleny především na představitelky starší generace a vzhledem k relativně malému počtu členek probíhají v komornější, do jisté míry rodinné atmosféře. Tomu napomáhá také forma, která v některých případech navazuje na některé tradiční svátky a jejich původní atributiku.

Na podzim roku 2001 pronikly na veřejnost první informace o záměrech Fóra Ukrajinců České republiky. Zdá se, že tento spolek si klade podobně všestranné a možná ještě širší cíle než SUČR v první fázi činnosti na počátku 90. let. Rozdíl tkví v tom, že u zrodu organizace stojí v tomto případě v daleko vyšší míře než u předchozích spolků Ukrajinci zdržující se na českém území relativně kratší dobu.

Značná část z nich je přitom velice kriticky naladěna vůči politickým poměrům, které charakterizují dnešní tvář ukrajinského státu a které nedobře reprezentují tuto zemi v očích ostatního světa. Zatím se jakékoli další hodnocení tohoto nejmladšího spolku, který ještě nestačil dostatečně rozvinout svou činnost, jeví jako předčasné a nezodpovědné.

Závěrečné výhledy

V současné době, na počátku roku 2002, lze situaci ukrajinských spolků na území České republiky charakterizovat takto: O přízeň Ukrajinců žijících na území ČR, jejichž počet nelze s jistotou odhadnout a kteří jsou jen zčásti vybaveni českým občanstvím, usilují tři národnostní organizace, které se snaží o vybudování širší členské základny a o široce zaměřený program činnosti. Odhadovat perspektivnost a životaschopnost každé z těchto organizací by mohlo být ošidné.

Zdá se, že přes postupný odchod řady zakladatelských osobností z čela SUČR a UIČR zůstane dualita těchto starších a poměrně zavedených organizací zachována a že se snad posílí rovnoměrnost jejich podílu na ukrajinských aktivitách. V určitých oblastech činnosti jim však mohou úspěšně konkurovat jak Sdružení ukrajinských žen, tak Fórum Ukrajinců v ČR. Žádná, byť sebevíc zavedená organizace nemůže počítat s trvalým monopolem ve spolkovém životě Ukrajinců ČR.

Bylo by chybou za rostoucím počtem ukrajinských organizací působících na území ČR vidět v první řadě osobní ambice jejich vůdců, neschopných se navzájem domluvit. Stejně jednostranný by byl výklad hledající za vším pouhopouhou snahu domáhat se od českého státu ve větším kolektivu a s vědomím vzájemné konkurence stále většího rozsahu každoročních finančních příspěvků.

Současná ukrajinská menšina se vyznačuje tendencí stát se jedním z velmi výrazných a složitých subjektů národnostního spektra České republiky. Souvisí to se složitou politickou, hospodářskou i morální situací ukrajinského státu, která se v dohlednu příliš výrazně ani rychle nezmění k lepšímu. Ohlasy problémů spjatých s budováním ukrajinského státu, státního národa a elity budou proto v příštích letech vzrůstající měrou přenášeny i na českou půdu.

Mezi Ukrajinci České republiky je už teď patrná velmi různá míra sepětí s Ukrajinou a s jejími aktuálními problémy i velmi nejednotný způsob jejich hodnocení. Totéž platí na druhé straně o míře sepětí s poměrně dlouhými tradicemi ukrajinského menšinového života v České republice. Rozdílné výchozí pozice, které můžeme z těchto hledisek u různých ukrajinských zájmových skupin v ČR předpokládat, si napříště (zřejmě v dosti dlouhém časovém horizontu) vynutí koexistenci několika organizací. Každá z nich bude hledat určitý okruh přívrženců mezi Ukrajinci (a nepochybně také mezi Čechy). Adekvátně tomu bude volen způsob oslovení těchto zájemců, nabídka vlastní programové vize a také metod práce, které by ji pomohly naplnit.

Česká většinová společnost bude stále víc konfrontována s úkolem naučit se hodnotit ukrajinskou problematiku nikoli na základě paušálních předsudků, zjednodušujícího výkladu příslušných jevů či ze zcela negativistických východisek. Bude se muset naopak snažit o dostatečnou citlivost podloženou aspoň znalostí problematiky. Jen tak bude moci najít k této problematice potřebné a v jistém směru velkorysé pochopení.

Prameny

Autorova sbírka dokumentace k vývoji Sdružení Ukrajinců v České republice a jiných ukrajinských organizací v ČR.

Osobní vzpomínky autora z let 1989–1993.

Literatura

Knapová, L.–Rajčincová, L.–Zilynskyj, B. 1998: Národnost ukrajinská. In: *Praha a národnosti (Sborník referátů a diskusních příspěvků ze semináře /.../ 19.3.1998)*, Praha.

Zilynskyj, B. 1994: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1918–1945 (1994)*. Praha.